

АНДРАШ ШІМОНФФІ

Андраш Шімонффі (нар. 1941 р.) — новеліст. Почав друкуватися в 1961 р. на сторінках журналу «Уй Граш». За його оповіданням «Бунт до ранку» знято телевізійний фільм.

ЯМА

Яма ця нагадувала вирву від бомби. Вона мала округлі краї, звужувалася донизу, а на дні її стояла невеличка калюжа. Вона була б зовсім круглою, ця яма, якби по краях її не росли кущі бузини. В посушливу пору року вода з неї розсмоктувалася через непомітні рівчачки, залишаючи по собі брудні сліди, але цього літа сонце по-справжньому не припікало, майже щотижня періцив дощ, гриміле грози. Одного разу, коли град, завбільшки з горох, випав на дороги і посік сусідні фруктові сади, газети вмістили фото, на якому старий двірник безуспішно намагається очистити мітлою дорогу від крижаного шару завтовшки у кілька сантиметрів. Уже роками зяяла яма на зарослому травою та чагарником положистому схилі, на місці, де колись стояла вілла, котра, як можна було судити із залишків зруйнованих сходів та поручнів, належала великому панові. Правильну, гарну форму ями, що робила її схожою на вирву від бомби, порушили зливи та бурі: вода просвердлювала собі рівчачки по боках вирви, підточувала її схили і, на превеликий жаль хлопчика, понаносила в неї сміття. Щоправда, сміття це теж було незвичайним: на дні, якраз посередині, стримів старий чайник, що непогано зберігся, і по ньому можна було з великою точністю визначити рівень води у ямі. Після великих дощів чайник зникав, не було видно навіть його чорної дужки, тільки у суху пору він випинався з багнистого дна, нагадуючи своєю формою висхлий череп людини.

Тут можна було побачити і шматочки кольорового кахлю, які виблискували на сонці, і окам'янілий брудний черевик без підошви: немовби хтось, ідучи напролом і вскочивши в яму, визнав за краще залишити його в багнюці, дбаючи лише про те, щоб винести звідси ноги. Було тут і старе ганчір'я, й іржаві залізні обручі, уламки цегли й бите скло, паперові покидьки і роздерта жіноча сумка.

Все ж найбільшим достоїнством цієї дивовижної і багатой ями було те, що вона нагадувала вирву від бомби, хоч дуже імовірно, вона була нею й насправді.

Хлопчик найбільше побоювався Ференца Біса. Біс не зважав на те, що яма могла належати комусь іншому. Звичайно, хлопчик міг би знай-

ти собі й іншу яму, може, навіть кращу й правильнішої форми, до того ж ближче до дому. Він міг би знайти собі вирву без вимитих дощем рівчачків, без кущів бузини й без окам'янілого черевика, та чомусь саме ця вабила його найбільше. Після уроків, розлучаючись з товаришами, він ішов не найкоротшим шляхом, що вів додому, а зовсім іншим, обхідним, — на той випадок, якщо хтось надумає стежити, — приходив сюди, до цієї ями, й сідав на її край. Був там уже в нього і один плаский камінь, на якому він звик сидіти. Вклякнувши на цьому камені, він міг годинами спостерігати життя ями. Після дощів тут з'являлися навіть жаби. Яма була в захищеному і добре замаскованому місці. Кам'яна огорожа колишньої вилли відносно добре збереглася, вціліла навіть і замкнена назавжди ґратчаста залізна хвіртка. Але у підмурку кам'яної огорожі були приховані від стороннього ока й добре вичищені від бур'яну отвори, на зразок вентиляційних продушин, якраз такого розміру, що хлопчик ще міг протиснутися крізь них, а от доросла людина або хтось із старшокласників — то вже ні.

Шлях до ями лежав через зарослий бур'яном закуток саду. Хлопчик пообламував гілки кущів, але й тепер просунутися між ними можна було лише зігнувшись у три погібелі. Треба було добре пильнувати, щоб і тут не залишити по собі слідів. Хлопчик добре знав, як інші хлопчачки розшукують ями, спекують ними, похваляються один перед одним своїми знахідками, обмінюються ними і правом сильного відбирають один у одного. Він знав четвертокласників, що мали вже по три — чотири ями, а були й такі ями, про які ніхто не міг сказати, кому вони належать і хто їх взагалі відкрив. Бувало й таке, що кілька хлопчачків, кожен сам по собі, під величезним секретом показували йому одну й ту саму вирву від бомби, пробували мінятися з ним, або принаймні кооперуватися, а потім з'ясовувалося, що ця «потаїна» яма була обдерта вже кількома поколіннями і у ній не можна було знайти і одного путящого шматочка кахлю. Чим далі більшою рідкістю ставали ями, в яких таїлися незаймані набої, і не залишилося, мабуть, жодної, з якої можна було б видобути кінські кістки. Не кажучи вже про те, що справжній ямі належало бути на доброму місці. Надійному, доброму місці. Траплялося, що дорослі, нікого не попередивши, починали раптом будуватися на першому-ліпшому місці. У таких випадках вони без зайвих слів засипали ями, розрівнювали ґрунт, зносили всілякі уламки на купу, а потім сортували їх і використовували як будівельний матеріал.

Сад хлопчини виглядав незайманим. Це була забута і занедбана околиця, навіть асфальт на дорозі подекуди порепався під тиском бур'яну, що пробивався до сонця.

Хоча б не з'явився Біс! У хлопчика було таке відчуття, що Біс починає про щось здогадуватися. За Бісом ходила слава відчайдушного розбійки, і, звичайно, він був власником найкращих ям. Біс був старшокласником і умів не тільки битися. Він прихилив до себе хлопчиків, які мали його за свого ватажка. Тому, хто знайде для нього нову яму, він обіцяв усе що завгодно. Бісові не треба було навіть виходити з дому. Малеча свистіла під вікном. Родина Бісів мешкала в напівзруйнованому приміщенні крамниці. Бісові досить було вийти за двері, і він уже на вулиці.

— Ну що, жовтороті?

— А що я знаю! — шепотіли підлеглі. — Є нова воронка.

— Та ну, — недовірливо говорив Біс. — І де ж вона, ця ковбанька?

Йому доповідали.

— Ну-у-у... Та цю я вже два роки тому випатрав. Ти щось нове знайди, жваторотий.

Звичайно, нічогосінько він не патрав. Хіба що наступного дня. Біс мав тонкий нюх, завжди щось знаходив. Біс знайшов одного разу пістолет. У Біса завжди водилися набої і порох. Біс копав, як навіжений. Біс не боявся, цього у нього не забереш. Натрапивши на нову яму, він не заспокоювався доти, поки усю її не розпанахував.

Але цієї ями Бісові не знайти ніколи.

Цій ямі і пари не було!

Адже про дві найголовніші особливості цієї ями ми ще не сказали:

1. Напівприкритий кущем бузини, приблизно за вісімдесят сантиметрів від чайника, яким вимірювався рівень води, але принаймні на п'ятдесят сантиметрів вище того місця, куди могла сягнути вода, у бур'яні зачаївся німецький фаустпатрон. З кавун завбільшки.

2. Праворуч від фаустпатрона вищірялася з багна штучна зубна щелепа.

Ще однієї такої ями просто не могло бути в цій окрузі. Напевно, і в місті також. Така яма нікому й не снилася. І все це його, якщо тільки він втримається від спокуси комусь розказати про неї, що було, звичайно, дуже важко. Не сказати нікому про таку яму — то, справді, дуже важко.

Одного разу Біс підійшов до нього, коли йшли додому.

— У мене є свіжий порох,— сказав він, неначе між іншим,— сухісінький. Підпалимо?

Хлопчик помовчав, вагаючись.

— А,— сказав він.— Зараз? Удень?

— Коли хочеш, то й зараз. Підпалимо жука, згода?

— Мені додому треба. Батьки минулого разу сварили.

Він відчував, що Біс хилить до іншого.

— А у тебе є зараз яма? — раптом запитав Біс.

— Та є... Власне...— вихопилося в нього.

— Є-є-є! Де ж вона?

— Була,— затнувся хлопчик.— Була одна. Та я її виміняв.

— На що?

— На заводну машину.

— На заводну машину? — засумнівався Біс. — А де ж вона, ця заводна машина?

— Та я вже і її виміняв,— незграбно збрехав хлопчик.

— Ну гаразд,— сказав Біс. І з того часу почав відверто вороже ставитися до нього.

Тепер хлопчикові треба було шукати нових шляхів, щоб ходити до ями. З тиждень він не потикався до неї. Блукав далекими вулицями і прохідними дворами, поволі наближаючися до саду, але, відчуваючи, що Біс і хлопчак з його компанії пильнують кожний його крок, він не наважувався зупинитися біля вентиляційної продухвини.

Нарешті, якраз після того, як випав великий град, він таки відважився. Дощ іще не припинився, на вулицях нікого не було. Сорочка відразу ж намокла, як тільки він почав продиратися між кущами. В ямі стояла вода, поверхня її була вкрита срібно-білою крижаною кашею. З льоду стирчала тільки дужка чайника. Бур'ян навколо фаустпатрона побіло градом, і тепер було добре видно похмуре металеве обличчя, об-

ліплена градинами, завбільшки з лісовий горіх, що наче повмерзали в нього.

Про вищир штучної щелепи можна було тільки здогадуватися, її не було видно.

Він сидів мокрий і пригнічений на краю ями, задумливо дивлячись на фаустпатрон. Шкодував, що нічим не може йому допомогти. Чи вода йому не пошкодить? Що буде з ним, якщо його пройме волога, почне точити іржа? Боже мій, боже, не дай йому пропасти,— стиха повторював хлопчик. Йому раптом спало на думку, що снаряд треба відкотити трохи далі, під бузиновий кущ, тоді б його не так поливала дощем, і він був би зовсім непомітний. Тоді б ніхто не знайшов цієї схованки, хіба що той, хто знав би напевно, де шукати. Але на світі була лише одна така людина. Це він сам.

Хлопчик зісковзнув униз краєм ями. Він ніколи ще не наслідювався так близько підходити до фаустпатрона. Торкнув його пальцем. «Шамука! — обережно погладив його, здригнувшись від холодного дотику металу. Але відкотити його не наважився.

Зброя ця була для хлопчика не іграшкою, а грізною силою. Він добре знав, що від найменшого руху снаряд може вибухнути. Адже їх не раз попереджали і дома, і в школі, казали, щоб одразу ж сповіщали дорослих, якщо, часом, знайдуть у лісі якусь зброю. Але ніколи ще не бувало, щоб хтось із хлопчаків сповістив про щось подібне. Набої старанно збирали, бо ж найостанніший третьокласник знав, що з них можна добувати порох. Подейкували, що десь на городі знайшли навіть цілий фаустпатрон. І знову їх суворо попереджали: може трапитися, що десь поблизу лежить ще один такий. Якщо хтось його надібає, нехай якнайшвидше тікає звідти. Нехай біжить, не озираючись, і навіть не думає наблизитися. До їхньої школи приходив навіть один офіцер і малював на дощці, як виглядає фаустпатрон, і як його можна розпізнати.

— Щодуху біжить звідти, не зупиняйтесь до самого дому. І повідомити, негайно повідомити.

Хлопчик ще посидів навпочіпки хвилин з десять, поруч із снарядом. Подумки пожалів його. Доторкнувся. Фаустпатрон нічим не виявив своїх почуттів. Зовсім як мертвий шматок заліза.

Хлопчик наламав гілок і, стоячи на краю ями, покидав їх на фаустпатрон. Так буде надійніше.

Тепер він мав владу над усіма. Таємну владу. Він не мав на думці скористатися з цієї своєї влади, але добре було уявити, що... Що може скарати, кого захоче. Помстив він не жадав. В уяві стояло тільки кілька привабливих варіантів власної смерті. Оце була б геройська смерть!

Або принести фаустпатрон додому, зайти на кухню і покласти на стіл. Просто так, наче між іншим. Скажімо, прийшов би саме тоді, коли його батьки сварилися б між собою. — Поцілуйтеся або всі разом злетимо в повітря,— сказав би він. Або просто сидів би поруч з Шамукою за кухонним столом, зайшов би батько й запитав, чи зробив уже уроки, а він відповів би, що їм «нічого не задавали», тоді батько помітив би снаряд, і...

Захоплений мріями, хлопчик машинально знову погладив Шамуку. Він гладив його, наче їжачка. Їжачка нелегко гладити, але все ж можливо. А якщо закопати? Як це йому раніше не спало на думку?

Через тиждень ватага Біса перейняла його на вулиці. Їх було чоловік шість. Притисли його до стінки, хтось ударив кулаком в обличчя.

— Де твоя яма, жовторотий? — допитувався Біс.

— Немає в мене ніякої ями.

— Знаю, що є. Однаково вистежимо, будь певний.

— Ну, тоді й так дізнається.

— Так у тебе є яма, падлюко?!

Але так нічого і не добилися.

— Рано чи пізно, а розкоleshся, — сказав на закінчення Біс, коли хлопчик після болючого удару в голілку вже ладен був усе розказати.

У такому вигляді він не міг іти додому. Губи посиніли й набрякли, повіки кровоточили. Треба було йти до ями. Він знав, що там не слід показуватися ще кілька днів, і взагалі туди краще йти присмерком, але спокуса була надто велика. Він намагався заплутати сліди, зайшов до двох однокласників, умився. Сів на трамвай, на ходу вистрибнув з нього, зробив величезний гак, прокрався прохідними дворами.

Шамука зустрів його байдужим сталевим-сірим виблиском. Він ніжився в промінні вересневого сонця, сухі вже гілки розворушив вітер. Вода в калюжі теж майже висохла, і зуби знову шкірилися з болота. Фаустпатрон був покинутий напризволяще. Треба було діяти.

Хлопчик ніколи б не подумав, що фаустпатрон може бути такий важкий. Котити його він не навчався, його треба було підняти. Це було нелегко, та врешті діло пішло: снаряд лежав тепер під надійним прикриттям куща бузини. Хлопчик притрусив його землею, розрівняв гілки, а потім обійшов довкола ями. Залишалася тільки одна точка, з якої снаряд міг би помітити той, хто дуже вже б старанно його розшукував. І то лише в тому разі, якби він знав, що ця темна пляма не залізний брукхт, не старий нічний горщик, а...

Його пойняв жах. Але він опанував себе.

— Я посуну його далі! — радісно вигукнув він. — Далі!

Наступного дня жителі округи почули незвичний гуркіт. Неначе десь поблизу хтось грюкнув важкими залізними дверима. А в повітрі поплив тяжкий, задушливий дим. Навіть клаптика одержини не залишилося від Ференца Біса на тому місці. Хлопчик ніяк не міг збагнути: навіщо ховають порожню домовину? Імре Тот з п'ятого «Б» виявився обережнішим, він не поліз за Бісом під бузиновий кущ, а чекав на краєчку ями, залігши коло плаского каменя. Це врятувало йому життя.

На похорон вийшла уся школа.

— Війна ще й досі бере нові й нові жертви, — казав глухим від хвилювання голосом учитель. — А цього разу жертва найбільша — життя дитини...

«Біс — це найбільша жертва», міркував хлопчик, стоячи серед чужих могил разом з іншими учнями, які, наскільки це дозволяло місце, були вишикувані у колону. З задніх рядів уже нічого не можна було не те що побачити, а й почути, хто й про що говорить біля могили.

Коли хлопчик почав схлипувати, ті, що стояли поруч, здивувалися. Вони не могли знати, що його душа безсила злість, він раптом усвідомив, що це міг бути його похорон. «Біс, — скреготів він зубами, — завжди Біс. Моя яма, мій фаустпатрон, мої...»

Він почував себе гірко скривдженим.